

Оксана ЮРЧУК

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ВЕЛИКОПОЛЬСЬКИХ КОНСЕРВАТОРІВ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Проблема співіснування титульної нації з національними меншинами – одна з провідних у політичній історії минулого століття. Неврегульовані міжнаціональні протиріччя в умовах глобалізованого світу загрожували загостренням міждержавних відносин, а під впливом оновлення історичних міфів і стереотипів – остаточним їх руйнуванням.

Міжвоєнна доба з новою силою актуалізувала проблему пошуку форми та методів оптимальної взаємодії титульної нації з національними меншинами. У Польщі державна національна політика зводилася до фактичного обмеження національних прав меншин у межах від етнічної до державної асиміляції. Насамперед йшлося про найбільш чисельне українське населення, яке мало значний суспільно-економічний вплив на політичну ситуацію в Галичині, що, відповідно, позначалося на економічному становищі переважно консервативних за ідеологією землевласників та інтелектуально-службових кіл Польської держави¹.

Загалом ідеологія та політика великопольського консервативного осередку, особливо щодо трактування основних проблем міжвоєнної дійсності, включно з українським питанням, ґрунтовно представлені переважно польською історіографією – дослідженнями К. Вжезінської², В. Міха³, частково –

¹ Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935 / W. Kulesza. – Wrocław, 1985. – S. 100–111. Див. також: Rudnicki S. Prasa konserwatywna Drugiej Rzeczypospolitej / S. Rudnicki, W. Władyka // Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. – 1994. – Z. 4. – S. 409–465.

Необхідно зазначити, що на теренах Галичини конкуренцію націоналістичній партії Р. Дмовського тривалий час складала консервативна Партія національної правниці (Stronnictwo Prawicy Narodowej, SPN). Див.: Program Stronnictwa Prawicy Narodowej 1922 r. // Biuletyn Polityczny / [pod red. A. Belcikowskiej]. – Warszawa, 1927. – Nr 2–3. – S. 541, а також: Archiwum Państwowe w Krakowie (далі – ArPKr). – Archiwum Dzikowski Tarnowskich (Oddział na Wawelu) (далі – ArDzT). – Sygn. 668 (SPN, Statuty i programy); Sygn. 672 (SPN, Posiedzenia, 1920–1930); Sygn. 674 (SPN, Stosunki z oddziałami); Sygn. 703 (SPN, broszury polityczne i biuletyny, 1925–1930).

² Wrzeńska K. Obraz mniejszości narodowych w poznańskiej prasie konserwatywnej w latach 1918–1939 / K. Wrzeńska. – Poznań, 2000.

³ Mich W. Ideologia polskiego ziemiaństwa 1918–1939 / W. Mich. – Lublin, 2000; *Ibid.* Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939) / W. Mich. – Lublin, 1992;

Ш. Рудницького⁴, В. Владики⁵. Українські історики лише побіжно висвітлювали окремі аспекти діяльності великопольського консервативного осередку в контексті дослідження міжнаціональних взаємин міжвоєнного періоду⁶.

Проблему нормалізації польсько-українських взаємин представники польського консерватизму розглядали в контексті спільної боротьби з суспільним радикалізмом із метою “збереження традиційного укладу” [насамперед, status quo у сфері землевпорядкування та землеволодіння – О. Ю.]. Найважливішою передумовою успішної протидії “суспільному радикалізму” [у розумінні польської влади – спробам національних меншин захищати власні права – О. Ю.] більшість консервативних осередків вважали компроміс із владою⁷.

Такий підхід був особливо актуальним для консерваторів у першій половині 1920-х років, коли вони все ще утримували значну частину землевласницького електорату, а, отже, й адміністративно-фінансові важелі впливу на суспільно-політичні процеси у Великопольщі через консервативні партії – Християнсько-національну аграрну партію (Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Rolnicze, CXHP) (1920–1925) і Християнсько-національну партію (Stronnictwo Chrześcijańsko-Narodowe, CXH) (1922–1925)⁸. У контексті пошуку власної політичної ніші між провідними політич-

⁴ Rudnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926 / S. Rudnicki. – Wrocław i in., 1981. – S. 32–55.

⁵ Władyka W. Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935 / W. Władyka. – Wrocław, 1977. – S. 196–198.

⁶ Юрчук О. Образ України та українця в політичній публіцистиці польських консерваторів (1921–1939) / О. Юрчук // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939): матеріали Міжнар. наук. конф. (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.). – Дрогобич, 2005. – С. 121–133. Див. також: *Її ж.* Українське питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918–1939): дис. ... канд. іст. наук: спец. 00.07.02 “Всесвітня історія” / О. Юрчук. – Львів, 2005.

⁷ Rudnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926. – S. 42, 51–52.

Треба зауважити, що до Першої світової війни спроби централізації великопольських консерваторів відбулися на основі впливових господарських товариств – Центрального економічного товариства та Союзу землевласників, які стали основою для формування перших політичних організацій на зразок політичних клубів (Kasyno Obywatelskie, Centrum Obywatelskie). Першою “повноцінною” великопольською партією була Партія національної праці (Stronnictwo Pracy Narodowej), представлена такими відомими постами, як Тадеуш Яцковський, Зигмунт Хлаповський, Зигмунт Шулджинський, Адам Жолтовський, Тадеуш Хржановський тощо. З 1918 р. найдієвішим чинником пропаганди консервативної ідеології залишалися політичний клуб Kasyno Obywatelskie та часопис “Dziennik Poznański” (упродовж 1918–1921 pp. – за редакцією Т. Шулджинського та Ю. Жихлінського; з 1921 р. – Е. Пашковського та В. Носковського).

⁸ Координацію дій консервативних сил міжвоєнної Польщі започатковано 29 листопада 1918 р. на краківській конференції Союзу будови об’єднаної Польщі на чолі з А. Люневським, який після залучення до обговорення майбутньої тактики консервативного руху з А. Жолтовським (Stronnictwo Pracy Narodowej) та З. Хлаповським (Kasyno Obywatelskie) засвідчив факт створення Об’єднання консервативних партій, в межах якого діяльність цілком самостійних суб’єктів обмежуватиметься у виняткових випадках його ухвалами.

ними силами – пілсудчиками (“санацією”) та націонал-демократами (ендеками) – в консервативному середовищі відбувалися структурно-ідеологічні зміни (зокрема спроби імплементації націоналістичних постулатів у програму Християнської аграрної партії (Chrześcijańskie Stronnictwo Rolnicze, CXP))⁹ або взагалі перехід консерваторів до ідеологічно націоналістичних партій (Селянсько-національний союз (Związek Ludowo-Narodowy))¹⁰. Про надмірну залежність польського консервативного руху від компромісів із владою свідчить спроба виокремлення етапів розвитку суспільно-політичної думки великопольських консерваторів у контексті тогочасної консервативної доктрини: 1) 1918–1927 рр. – із збереженням значної ідеологічної та частково політичної самостійності; 2) 1928–1935 рр. – функціонування в межах “санаційного табору” за фактичної відсутності власного “політичного обличчя”; 3) маргіналізація в умовах диктатури (1935–1939)¹¹. Безумовно, все це позначилося на трактуванні суспільно-політичних проблем тогочасної Польщі.

Як уже зазначалося, українське питання у програмних документах великопольських консервативних партій розглядалося в контексті солідаризації суспільства навколо проблеми утвердження державної безпеки. У програмі Християнсько-національної партії (1925) міжнаціональні відносини висвітлені на рівні проблеми залучення слов’янських меншин, названих “етнічними відгалуженнями” польської нації, до розбудови Польської держави¹². У програмній брошурі Християнської аграрної партії (кінець 1920-х років) під назвою “Християнські аграрії! Хто вони?! Чого прагнуть?!” у контексті концепції державної асиміляції наголошувалося: “Метою польської політики щодо національних меншин повинно бути відродження в них того самого відчуття національної солідарності з польським народом і належності до Речі Посполитої, яке виявляли колись громадяни об’єднаної Польщі та Литви”¹³.

⁹ *Władyka W.* Działalność polityczna polskich stronnictw... – S. 196–198.

¹⁰ Program polityczny Sejmowego Związku Ludowo-Narodowego. – Warszawa, [b. r.].

¹¹ *Rudnicki S.* Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926. – S. 32–55; *Władyka W.* Konserwatyści w Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem / *W. Władyka* // Przegląd Historyczny. – 1977. – T. 68. – Z. 1 – S. 87–103.

Зауважимо, що політику ідеологічного компромісу обумовили насамперед прагнення землевласників зберегти економічні впливи і після 1926 р. – приходу до влади традиційно ідейно поборюваних консерваторами соціалістів на чолі з Ю. Пілсудським, що остаточно утвердилося із вступом на межі 1927–1928 рр. кількох консервативних партій до політичного угруповання санації – Безпартійного блоку співпраці з урядом. Див. також: Deklaracja programowa Organizacji Zachowawczej Pracy Państwowej przyjęta na zebraniu organizacyjnym w Wilnie w dniu 4 lipca 1926 r. // *Biuletyn Polityczny* / [pod red A. Belcikowskiej]. – Warszawa, 1927. – Nr 2–3. – S. 587–588.

¹² Klub Chrześcijańsko-Narodowy. Program // *Biuletyn polityczny* / [red. A. Belcikowska]. – Warszawa, 1926. – Nr 1. – S. 23. Частина консерваторів активно співпрацювала з націонал-демократами не лише в межах Християнсько-національного клубу, а й у складі інших політичних об’єднань. Пор.: Program polityczny Sejmowego Związku Ludowo-Narodowego. – Warszawa, [b. r.]. – S. 5.

¹³ Klub Chrześcijańsko-Narodowy. – Nr 1. – S. 23; *Rubach L.* Chrześcijańscy rolnicy. Czem jest Stronnictwo Chrześcijańskich rolników. Czego dokonało. Do czego dąży? / *L. Rubach*. – Poznań, 1929. – S. 21.

Значно виразніше особливості підходу великопольських консерваторів до українського питання простежувалися на шпальтах консервативних періодичних видань, які насправді виконували роль основних пропагандистів консерватизму в міжвоєнний період¹⁴. Консервативна публіцистика, як і будь-яка інша, незважаючи на певну суб'єктивність, відображала рівень суспільного резонансу дражливих суспільно-політичних проблем. Найбільш повне уявлення про суспільно-політичні погляди провідних великопольських консервативних партій – Християнсько-національної аграрної партії та Християнської національної партії – представлено в публіцистичних матеріалах часопису “*Dziennik Poznański*”¹⁵.

Публіцистика з українського питання першої половини 1920-х років пропагувала міф про “історичну Польщу”¹⁶. Дискусія відбувалася навколо проблеми утвердження “польськості кресів” із метою захисту інтересів “кресових” землевласників шляхом реалізації концепції лоялізму. Її суть відображено в ідеології Християнської національної партії, яка передбачала створення системи залежностей (“шкали лояльності”) між дотриманням прав меншин та їх публічною лояльністю до Польщі¹⁷. Особливо доречним вважалося застосування цього принципу до українців Східної Галичини, чий високий рівень національного самоусвідомлення значно утруднював процес навернення “русинського племені” до польської політичної нації.

Загалом тогочасна польська преса, і не лише консервативна, розглядала східно-галицьке питання окремо від проблеми нормалізації польсько-українських відносин на решті західноукраїнських земель. У польському суспільстві утверджувалася думка про “особливий статус” Східної Малопольщі (Східної Галичини) в польській історичній традиції¹⁸. Йшлося про т. зв. “історичні передумови” трактування Східної Галичини як ментально польської території з виразними ознаками належності до західноєвропейської культури на противагу “нецивілізованам кресовим землям” – Волині, Полісся, Холмщині. У межах того ж Ягеллонського міфу про польський політичний мультикультуралізм (багатоетнічність) треба розглядати

¹⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie. – Archiwum Dzikowski Tarnowskich (Oddział na Wawelu). – Sygn. 673 (SPN, Posiedzenia, 1922–1931). – K. 5.

¹⁵ Paczkowski A. Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. – Warszawa, 1971. – S. 48. Примітно, що упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття часопис не лише зберіг свою консервативну спрямованість, а й на тлі значного зниження у 1930-х роках накладів консервативної періодики на чверть збільшив тираж від 12 до 20 тис. примірників на рік.

¹⁶ Mich W. Obcy w polskim domu (Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939) / W. Mich. – Lublin 1994; Peretiatkowicz A. Państwo narodowe / A. Peretiatkowicz // *Dziennik Poznański*. – 1929. – 28 kwietnia.

¹⁷ Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939) / W. Mich. – Lublin, 1992. – S. 18, 35.

¹⁸ [Kresowiec] Z Kresow Wschodnich (korespondencja własna) / [Kresowiec] // *Dziennik Poznański*. – 1922. – 7 maja; [Alf] Falszywa struna / [Alf] // Там же. – 1929. – 8 maja; Nechay A. Żydzi i Ukraińcy / A. Nechay // Там же. – 1937. – 31 stycznia; Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich (I) / A. Krysiński // *Sprawy Narodowościowe*. – 1929. – Nr 3–4. – S. 413–450; *Ejusdem*. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce / A. Krysiński // Там же. – 1928. – Nr 6. – S. 651–707.

проблему офіційної заміни терміна “українець” на “русин” у польському діловодстві міжвоєнного періоду¹⁹. Обґрунтування доцільності такої заборони звучало і на шпальтах консервативної преси в публікаціях “Українці”²⁰ та “Русини” (1923), автори яких надавали символічного значення терміну “русин” у процесі відродження польської політичної нації²¹. Натомість термін “українець” нагадував про польську окупацію західноукраїнських етнічних земель, а тому трактувався як вияв “варварської” східної загрози польській культурі²².

Упродовж 1918–1926 рр. на шпальтах консервативних видань Великопольщі ідея запровадження української територіальної автономії в контексті федералістської концепції Ю. Пілсудського зазнавала нищівної критики²³. Польські публіцисти Адам Бжег²⁴ і Маріан Хлаповський відверто пропагували націоналістичні ідеї винародовлення українців, рекомендуючи стабілізувати міжнаціональні відносини на південно-східному прикордонні примусовим переселенням українців вглиб Польщі та посиленням польської господарської колонізації²⁵. У середині

¹⁹ [B. J. W.] *Ukraińcy* / [B. J. W.] // *Dziennik Poznański*. – 1923. – 20 marca. У суспільній свідомості поляків міжвоєнного періоду ідея шляхетської політичної нації XVI–XVII ст. ототожнювалася з польською нацією. У межах цього свідомісного стереотипу статус непольського населення визначався формулою “Gente Ruthenus [vel Lithuanus], Natione Polonus”, досягнути якого можна було лише через введення особливого статусу польської мови, культури тощо. Відтоді польська політична еліта власні уявлення про форму Польської держави ґрунтувала на реалізованій у Речі Посполитій Ягеллонів концепції державної асиміляції слов’янських народів, прагнучи на її основі побудувати польсько-українські відносини у міжвоєнній Польщі.

²⁰ [B. J. W.] *Ukraińcy* / [B. J. W.] // *Dziennik Poznański*. – 1923. – 20 marca; [B. J. W.] *Rusini* / [B. J. W.] // *Tamże*. – 11 marca.

²¹ [B. J. W.] *Rusini* / [B. J. W.] // *Tamże*. – 11 marca. Для порівняння зверніть увагу на такі публікації: [Ed. P.] *Ukraińcy* / [Ed. P.] // *Tamże*. – 20 marca; *Zbrodnie hajdamaków* // *Gazeta Powszechna*. – 1922. – 22 października. – S. 7; [Ł. W.] *Bandyckie narady na Kresach Wschodnich* / [Ł. W.] *Dziennik Poznański*. – 1924. – 27 lipca. – S. 5; [Ed. P.] *Św. Jur i Czerezwydzajka* / [Ed. P.] // *Tamże*. – 1921. – 4 listopada. Необхідно наголосити, що на переломі XIX–XX ст. у середовищі польської політичної еліти переважало переконання про політичну та державотворчу безперспективність українського народу. Внаслідок чого польсько-українські антагонізми початку XX ст. із рівня економічного конфлікту “польський пан – український селянин” перейшли на рівень національного протистояння народів. Витоки ж сформованого у свідомості поляків негативного стереотипу українця сягали XVI–XVII ст., коли непольське (українське, білоруське, литовське) населення середньовічної Речі Посполитої розглядалося як несамотійний позбавлений державотворчих ідей чинник.

²² [Ed. P.] *Św. Jur i Czerezwydzajka* / [Ed. P.] // *Dziennik Poznański*. – 1921. – 4 listopada.

²³ [K. J.] *Na fali nierozwiązanych zagadnień* / [K. J.] // *Tamże*. – 1926. – 22 augusta; [F. N.] *Z Kresów Wschodnich i pogranicza bolszewickiego* / [F. N.] // *Tamże*. – 1924. – 3 grudnia.

²⁴ *Brzeg A. Wielki akt narodowej konsolidacji* / A. Brzeg // *Tamże*. – 13 lipca; [K. J.] *Niebezpieczeństwo polityki polskiej na Kresach Wschodnich* / [K. J.] // *Tamże*. – 1925. – 1 maja; *Brzeg A. Nasze troski państwowe* / A. Brzeg // *Tamże*. – 1924. – 15 października.

²⁵ [M. Ch.] *Mniejszości narodowe* // *Gazeta Powszechna* / [M. Ch.] – 1926. – 28 augusta.

1920-х років на шпальтах часопису “Dziennik Poznański” відбувалися дискусії навколо проекту “Про територіальну автономію для земель РП, переважно заселених українцями” (1925), запропонованого польськими соціалістами на розгляд Конституційної комісії польського Сейму. Консерватори вбачали в українській територіальній автономії передумови для сепаратизму аж до створення “держави в державі”. Консервативний публіцист Владислав Дворжачек переконував, що адміністративна й економічна перевага українського населення, яке чисельно переважало у Львівському, Станиславівському, Тернопільському, Волинському та частково Поліському воєводствах, призведе до децентралізації, а згодом і відокремлення західноукраїнських земель від Польщі²⁶.

Відчуття перманентної загрози, культивоване владою в польському суспільстві, змушувало пересічного поляка вбачати вияви сепаратизму й антипольської політики в активізації українців щодо захисту власних громадянських прав. Витоки таких упереджень сягали давнього стереотипу про культурно-політичну меншовартість українців. Наприклад, у “Відозві послів Християнського союзу національної єдності в день закриття засідань Установчого Сейму” (1922) наголошувалося, що українське питання – витвір ворожих до Польщі сусідніх Німеччини та СРСР, а нездатність українців до державницької діяльності – незаперечний історичний факт²⁷. У межах цього ж стереотипу меншовартості розглядали українську революцію 1917–1921 рр., при цьому послідовних самостійників на зразок С. Петлюри та П. Скоропадського зараховували до найбільш антипольськи налаштованих елементів²⁸. Під “антипольськістю” розуміли будь-які ідеї чи дії, які навіть теоретично могли б загрожувати реалізації міфу “Великої Польщі” (Моцарства)²⁹. Окремі складові, притаманні згаданому міфу “свідомісного експансіонізму”, розглядав С. Гуляницький у статті “Майбутнє східних кресів” (1920). Йшлося про пропаганду “особливого творчого [цивілізаційного – О. Ю.] потенціалу”, поляків як важливого чинника для розвитку будь-якої держави³⁰. Важливою складовою польського “свідомісного експансіонізму” В. Дворжачек вважав обмеження українського шкільництва на користь утраквістичних (двомовних) шкіл (Lex Grabski)³¹.

²⁶ Dworaczek W. Projekt autonomii dla Rusinów / W. Dworaczek // Dziennik Poznański. – 1925. – 5 lutego.

²⁷ Odezwa posłów stronnictw Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej w dniu zamknięcia obrad Sejmu Ustawodawczego // Там же. – 1922. – 29 września; Olbrzymia afera szpiegów niemieckich w Polsce w spółce z Rusinami // Там же. – 1926. – 5 lipca.

²⁸ Hajdamacy na Wołyniu // Там же. – 1919. – 11 stycznia.

²⁹ Sprawa Ukraińska // Там же. – 1921. – 22 czerwca; Chołoniewski A. Nieco z dziedziny ekspansji polskiej / A. Chołoniewski // Там же. – 1923. – 30 maja.

³⁰ Hulanicki S. Przyszłość Kresów Wschodnich / S. Hulanicki // Там же. – 1920. – 13 marca.

³¹ Dworaczek W. Ustawy językowe w zastosowaniu praktycznym / W. Dworaczek // Там же. – 1924. – 15 lipca. Детальніше див.: Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów / J. Tomaszewski. – Warszawa, 1985. – С. 93–95. Вважаємо за доцільне зауважити, що 5 жовтня 1923 р. підконтрольне ендекам Міністерство віросповідувань і публічної освіти (МВ і ПО) видало указ, згідно з яким заборонялося використовувати в офіційному діловодстві термін “українець” та похідні від нього у зв’язку із встановленням єдиної офіційної назви

Великопольські консервативні видання цілком свідомо формували в читача враження, що українське питання обмежується Східною Галичиною, тоді як решта західноукраїнських земель представлена відмінними від українців регіональними групами на зразок “русинів”, “тутейших”, “лемків”, “гуцулів”. Впровадження політики регіоналізації було спрямоване на утвердження відмінностей всередині українського народу з метою етнічної асиміляції окремих груп. Особливо цікавила великопольських консерваторів політика регіоналізації на Волині, спрямована насамперед на обмеження контактів з українським населенням Галичини (“сокальський кордон”) із метою утвердження регіональної свідомості за формулою XVI ст. – “Gente Ruthenus, Natione Polonus”. Загалом схвалюючи не лише полонізацію, а й русифікацію Волині як методи викорінення української ідентичності, великопольський публіцист А. Нехай критикував політику воєводи Г. Юзефського за недостатню ефективність³². Натомість представники консервативних груп, що входили до складу Християнсько-національного клубу в Сеймі, наголошували, що поступове запровадження “волинського експерименту” – гарантія уникнення радикалізації українського населення на Волині³³. Особливого значення в контексті політики регіоналізації великопольські консерватори надавали мовному питанню. Вже згадуваний публіцист В. Дворжачек рекомендував заборонити навчання українською мовою та її вивчення на всіх, окрім Східної Галичини, західноукраїнських землях³⁴. Відповідно до принципу “розділяй і володарюй” окремі публіцисти зараховували Східну Галичину до категорії економічно розвинутих польських земель “В” на противагу решті, яка опинилася в малоперспективній, з огляду на соціально-економічний потенціал, категорії “С”³⁵.

Політика регіоналізації тісно пов’язана з “пацифікаційними” (“миротворчими”) заходами польської влади на західноукраїнських землях. На відміну від достатнього висвітлення першої, великопольські консерватори мало писали про другу. Переважно тому, що, будучи представниками офіційної влади, уникали відповідальності за злочини офіційної Варшави проти власних громадян, усвідомлюючи її головну причину – знищення українського національного руху та його соціальної бази³⁶.

Необхідно наголосити, що активізація діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) (1929) унеможливила ігнорування польською владою факту

українського населення в Польщі – “русин”. Поширювалася думка, що використання терміна “українець” для русинів історично необґрунтоване, оскільки воно штучно створене представниками української інтелігенції та його функціонування суперечить польським державним інтересам.

³² *Nechay A.* Wołyńska retorta / *A. Nechay* // *Dziennik Poznański*. – 1938. – 24 kwietnia.

³³ *Klub Chrześcijańsko-Narodowy*. – Nr 1. – S. 23.

³⁴ *Dworżaczek W.* Ustawy językowe w zastosowaniu praktycznym. – S. 2.

³⁵ [Stec]. Co powinniśmy wiedzieć o Kresach Wschodnich / [Stec] // *Dziennik Poznański*. – 1926. – 1 augusta.

³⁶ *Швагуляк М.* “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / *М. Швагуляк*. – Львів, 1993.

існування як українського питання, так і українського національного руху³⁷. Натомість у двобій з українським підпіллям польська влада вдавалася до політики “сильної руки”³⁸. У притаманній просанаційним польським політичним силам стилістиці, великопольські консерватори виправдовували “пацифікацію” східногалицьких теренів 1930 р., називаючи її прикладом захисту “польськості” від українських націоналістів³⁹. Публіцист Адам Нехай взагалі виправдовував репресії влади проти цивільного українського населення, порівнюючи “пацифікацію” з “пробудженням [Польщі – О. Ю.] від літургійного сну”⁴⁰. Цілком цинічно звучали зі шпальт консервативних видань заклики до українців співпрацювати з польською владою проти ОУН для отримання матеріальних і суспільних преференцій⁴¹. Польські публіцисти наполегливо рекомендували владі запровадити жорсткий контроль в українських освітніх закладах та кооперативах із метою обмеження їх діяльності або й ліквідації як “осередків націоналізму”⁴².

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років у великопольській консервативній публіцистиці “українських терористів” розглядали відокремлено від решти української спільноти (“*lud ruski*”)⁴³. Зокрема А. Нехай звинувачував перших у нерозумінні “справжніх” українських національних інтересів⁴⁴. Згодом він розширив “перелік прихильників тероризму”, цинічно зарахувавши до нього у статті “Анафема митрополитові” (1934) греко-католицький клир та особисто митрополита Андрея Шептицького⁴⁵. Навіть поверхневий аналіз великопольської публіцистики початку 1930-х років свідчить, що формальні спроби польських консерваторів сформуванню диференційоване ставлення до українського політикуму не що інше, як відображення їх залежності від політичної кон’юнктури, спрямованої на дискредитацію навіть легальних українських політичних сил (зокрема, Українського

³⁷ Його ж. Партиїні поділи і загальнонаціональні інтереси: проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини 1919–1939 // II Міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 вересня 1993 р.): доповіді і повідомлення / М. Швагуляк. – Львів, 1994. – С. 92–98.

³⁸ *Spółeczeństwo ruskie przeciw zamachowcom* // *Dziennik Poznański*. – 1930. – 3 listopada; [Ad.P.] *Jednolite zło* / [Ad.P.] // Там же. – 24 października.

³⁹ [St.Wr.] *Zgodna współpraca czy nacjonalistyczne antagonizmy* / [St.Wr.] // Там же. – 1932. – 21 stycznia; *Paszkowski E.* List pasterski ks. Biskupa Chomyszyńszyna / E. Paszkowski // Там же. – 1931. – 31 marca.

⁴⁰ *Nechay A.* Do źródeł zbrojni / A. Nechay // Там же. – 1929. – 20 lipca; *Ejusedem.* Samborski proces / A. Nechay // Там же. – 1933. – 30 września.

⁴¹ [St.Wr.] *Konsekwencje zbrodni* / [St.Wr.] // Там же. – 1934. – 17 lipca.

⁴² *Ibidem*; *A. Nechay.* Samborski proces / A. Nechay // Там же. – 1933. – 30 września.

⁴³ *Zajścia we Lwowie* // Там же.. – 1928. – 3 listopada; [K.Z.] *Kresy Ukraińskie* / [K.Z.] // Там же. – 1921. – 17 grudnia.

⁴⁴ *Nechay A.* Czek Ukraiński na Niemcy / A. Nechay // Там же. – 1933. – 1 grudnia; *Ejusedem.* Na bezdrożach / A. Nechay // Там же. – 19 listopada.

⁴⁵ *Ejusedem.* Ks. Metropolita przekroczył Rubikon / A. Nechay // Там же. – 1938. – 10 marca; *Idem.* Anatema Metropolity / A. Nechay // Там же. – 1934. – 15 augusta.

національно-демократичного об'єднання, УНДО)⁴⁶. Самим фактом свого існування український рух становив перепону на шляху утвердження міфічного образу польської політичної нації зразка доби Ягеллонів⁴⁷. Тому в багатьох публікаціях, особливо А. Нехая, польський націоналізм названо “природнім” [історично апробованим – О. Ю.], натомість український упосліджено як “здеформований”, а, отже, відповідальний за поразку української революції 1918–1921 рр.⁴⁸.

У контексті офіційних спроб нормалізації польсько-українських відносин необхідно розглядати періодичне зацікавлення українським питанням у середовищі великопольських консерваторів. Ідея української територіальної автономії в Польщі здобула позитивні оцінки серед великопольських консерваторів лише після входження до просанаційного політичного угруповання – Безпартійного блоку співпраці з урядом наприкінці 1920-х років⁴⁹. Неодноразово консервативне трактування ідей федералізму, а, отже, й української територіальної автономії, в публіцистиці консерваторів було неоднозначним. Специфічний підхід до проблеми української автономії викладено у статті Антона Перетятковича “Ягеллонська ідея” (1929). Автор, визначивши за мету досягнення “добра Польщі”, закликав польську спільноту до толерантності через відмову від гасла “Польща для поляків”, одночасно пропонуючи використати українське питання як тимчасовий привід для стабілізації міжнаціональних відносин⁵⁰. Публіцист керувався ідеєю прагматичного підпорядкування українських інтересів польським із метою поетапної реалізації перших за рахунок української спільноти. Усвідомлюючи, що лише в умовах досягнення міжнаціонального порозуміння Польща реалізує свою “історичну місію” медіатора міждержавних взаємин у Центрально-Східній Європі, автор рекомендував владі тактичний крок – розширене самоврядування територій на противагу територіальній автономії, запровадження якої вимагало офіційного визнання актуальності проблеми міжнаціональних відносин у Польщі на міжнародному рівні, а, отже, і відповідальності за обмеження прав меншин⁵¹. Інший публіцист Антон Бжег

⁴⁶ *Ejusdem*. Samborski proces.

⁴⁷ *Ejusdem*. Zmierzch “wschodniej orientacji” Ukraińców / A. Nechay // Tamże. – 1933. – 11 augusta.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Władysław W. Konserwatyści w Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem* // *Przegląd Historyczny*. – 1977. – Z. 1. – S. 90–93. Див. також: *Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935* / W. Kulesza. – Wrocław, 1985. – S. 93–150.

⁵⁰ *Peretiatkowicz A. Idea Jagiellońska* / A. Peretiatkowicz // *Dziennik Poznański*. – 1929. – 27 augusta.

⁵¹ *Ibidem*. Перспективу подальшого співіснування обох народів консерватори пов'язували з традицією мультикультуралізму (явище, при якому домінантна культура не підпорядковує, а співіснує з іншими на етнографічному рівні). З погляду польської інтелігенції, Річ Посполита Ягеллонів вважалася яскравим виявом мультикультуралізму. У XX ст. пересічний поляк був переконаний, що польсько-український конфлікт спричинила антипольська політика Австрійської імперії у XIX ст. Насправді, дослідження соціокультурних стосунків у державі Ягеллонів заперечували наявність там гармонійного мультикультуралізму, який би міг стати зразком для досягнення міжнаціональної гармонії в міжвоєнній Польщі.

закликав польську владу відмовитися від політики “обмежувальних заходів” влади – з однієї сторони, провід українського національного руху – антипольської підпільної діяльності – з іншої. Польський публіцист наголосив на нагальності припинення польсько-українського конфлікту та законодавчо обґрунтованому зрівнянні у громадянських правах представників національних меншин й етнічних поляків із метою формування ментальності співгосподаря в Польській державі⁵².

Вбачаючи у стабілізації міжнаціональних відносин польський державний інтерес, окремі представники консервативного руху доклалися до ініційованого владою процесу нормалізації польсько-українських взаємин на початку 1930-х років⁵³. Із новою силою актуалізувалося обговорення на шпальтах польських видань питання української автономії, зокрема на основі самоврядного статуту для південно-східних воєводств (1922)⁵⁴. До дискусії долучився добре обізнаний з цим колишній львівський воєвода П. Дунін-Борковський, пропонуючи розпочати її з українського питання для послаблення українського руху.⁵⁵ Зауважимо, що саме в цій публікації вперше публічно визнано існування українського руху як чинника суспільно-політичного життя міжвоєнної Польщі, а, отже, – необхідність його легалізації через запровадження української територіальної автономії в Польщі.

У контексті політики нормалізації великопольські консерватори визнали факт культурно-історичної окремішності українців та підтримали урядові пропозиції під гаслом: “Дозволити руській національності вільний розвиток і пов’язати її з ідеєю Великої Польщі”⁵⁶. Тоді ж вони вперше на шпальтах консервативних видань закликали поляків та українців до “узгодженої і творчої” співпраці, спрямованої на досягнення польсько-українського порозуміння⁵⁷. Не оминули увагою польські

⁵² [Dr.B.] Dwa zgrzyty / [Dr.B.] // Dziennik Poznański. – 1928. – 15 listopada (Nr 264).

⁵³ Hołówko T. Metody i drogi sanacji stosunków we Wschodniej Galicji i województwach wschodnich / T. Hołówko // Droga. – 1926. – Nr 6–7. – S. 46–58; *Ejuszdem*. Minimalny program polityki polskiej we Wschodniej Galicji na t. zw. “kresach” / T. Hołówko // Там же. – 1924. – Nr 10. – S. 4–17; *Ejuszdem*. Sprawa Kresów Wschodnich (zagadnienie ankiety) / T. Hołówko // Там же. – Nr 5. – S. 14–30. Особливу увагу треба звернути на зміст промови Тадеуша Голувки, проголошеної у Сеймі в лютому 1931 р.: Hołówko T. Sytuacja i potrzeby Kresów Wschodnich. Mowa posła T. Hołówki w Sejmie / T. Hołówko // Gazeta Polska. – 1931. – 10 lutego.

⁵⁴ Юрчук О. Українське питання в діяльності польських консерваторів (1919–1923) / О. Юрчук // Проблеми слов’янознавства: зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 57. – С. 73–85.

⁵⁵ Sytuacja polityczna w Małopolsce Wschodniej. Prelekcja b. wojewody hr. Dunin-Borkowskiego // Dziennik Poznański. – 1931. – 21 listopada. Зверніть увагу також на такі публікації: Dunin-Borkowski P. Przyszłości Polski / P. Dunin-Borkowski // Bunt Młodych. – 1933. – Luty (Nr 36); *Ejuszdem*. Punkt wyjścia w sprawie ukraińskiej w Małopolsce Wschodniej / P. Dunin-Borkowski // Droga. – 1929. – Nr 6. – S. 561–572; *Ejuszdem*. Wytyczne programu zbliżenia polsko-ukraińskiego / P. Dunin-Borkowski // Там же. – 1931. – Nr 5. – S. 368–394.

⁵⁶ O lojalną współpracę polsko-ukraińską // Dziennik Poznański. – 1932. – 19 stycznia; [St.Wr.] Zgodna współpraca czy nacjonalistyczne antagonizmy / [St.Wr.] // Там же. – 21 stycznia.

⁵⁷ Paszkowski E. List pasterski ks. Biskupa Chomyszyna.

публіцисти пастирський лист греко-католицького єпископа Григорія Хомишина, який обґрунтовував необхідність порозуміння⁵⁸.

Проте, як уже неодноразово зазначалося, суспільно-політична думка консерваторів зазнавала значних впливів політичної кон'юнктури. Розпочатий 1935 р. новий етап нормалізації зазнав критики, а угодову групу УНДО звинувачено в "подвійних стандартах", вимагаючи відмови від "програми максимум" (створення соборної Української держави) на користь "програми мінімум" (територіальної автономії в Польщі) як ідеологічної платформи для вирішення українського питання⁵⁹. Проте посилення негативного ставлення поляків до національних меншин, а, отже, поширення ментальних упереджень, унеможливлювали нормалізацію польсько-українських відносин у суспільно-політичній сфері⁶⁰.

Зауважимо, що економічні стосунки на південно-східних теренах теж розглядали крізь призму політичних стереотипів. У багатьох публікаціях простежується спроба, хоч і заполітизованого, порівняльного аналізу українського та польського господарського життя. Очевидно, що ці питання розглядали під впливом стереотипу перманентної загрози польській власності й економічній діяльності, в цьому випадку – зі сторони української кооперації⁶¹. Великопольська публіцистика в особі А. Нехая розглядала українську кооперацію як складову українського політичного руху, спрямовану на знищення "польськості" кресових земель⁶².

З особливою засторогою консерватори ставилися до аграрної реформи, що передбачала парцеляцію великої земельної власності та безпосередньо торкалася інтересів землевласницького електорату. У консервативній доктрині проблему земельних відносин, особливо надання землі слов'янським меншинам (білорусам та українцям), розглядали в контексті проблеми державної безпеки, а польську колонізацію західноукраїнських земель – як вияв їх "цивілізування" (окультурення)⁶³. У присвячених колонізаційним процесам публікаціях неодмінно звучав заклик до обмеження української частки в землеволодінні до мінімуму, що цілком відповідало концепції "стримування" розвитку економічного потенціалу непольського населення прикордонних територій⁶⁴. Польський публіцист

⁵⁸ [G.Orl.] Przeciw obłudowi nacjonalizmu. Na marginesie listu pasterskiego ks. Bp.Chomyszyna / [G.Orl.] // Dziennik Poznański. – 1933. – 1 kwietnia; List pasterski J. E. Ks. Stanisławowskiego Czegosza Chomyszyna // Nasza Przyszłość. – 1932. – T. 19. – S. 16–59.

⁵⁹ Nechay A. Wielka oferta / A. Nechay // Dziennik Poznański. – 1935. – 12 lutego; *Ejusdem*. Zapory i przeszkody / A. Nechay // Tamże. – 1936. – 1 lutego.

⁶⁰ *Ejusdem*. Malkontenci / A. Nechay // Tamże. – 1934. – 11 września.

⁶¹ [St.Wr.] Zgodna współpraca czy nacjonalistyczne antagonizmy? / [St.Wr.] // Tamże. – 1932. – 21 stycznia; Spółdzielczość mniejszościowa w Polsce // Tamże. – 1939. – 11 czerwca.

⁶² Nechay A. Polacy i Ukraińcy / A. Nechay // Tamże. – 1934. – 1 stycznia; *Ejusdem*. Kopciuszek / A. Nechay // Tamże. – 4 listopada.

⁶³ [K.Z.] Kresy ukraińskie / [K.Z.] // Tamże. – 1921. – 17 grudnia; Osuszanie błot poleskich // Gazeta Powszechna. – 1925. – 25 lutego.

⁶⁴ [W.R.] Zagrożona polskość w Małopolsce Wschodniej / [W.R.] // Dziennik Poznański. – 1936. – 39 marca (Nr 125); [K.] Kolonizacja Kresów Wschodnich / [K.] // Tamże. – 1924. – 8 kwietnia.

К. Керський відверто дивувався українським вимогам про розширення економічних і культурних прав, вважаючи національну політику Польської держави зразком для решти європейських країн⁶⁵.

На шпальтах великопольських видань неодноразово наголошувалося, що пріоритетним напрямом треба вважати збереження осередків “польськості” (зокрема великого землеволодіння) й утримання економічної переваги польського капіталу при обмеженні економічних прав українців на західноукраїнських землях у контексті доктрини державної безпеки⁶⁶. Значні здобутки української кооперації часто розглядали як підступний план, спрямований на утвердження українського економічного домінування на південно-східному прикордонні Польщі⁶⁷. Тривалий негативний резонанс на сторінках консервативної преси мали економічні пропозиції в нормалізаційному пакеті УНДО 1935 р., які розкритикував А. Нехай у статті “Нормалізаційні клопоти” (1937)⁶⁸. У запропонованій УНДО аграрній реформі, спрямованій на парцеляцію польських землеволодінь на користь чисельної української спільноти західноукраїнських територій, автор публікації вкотре вбачав спробу обмеження польського суверенітету⁶⁹.

Окремі заклики до співпраці розглядали в контексті “самозаховавчої політики” [“політики самозбереження” держави – О. Ю.], спрямованої на забезпечення польських державних інтересів на засадах християнського солідаризму⁷⁰. Поза межами вказаних тенденцій треба розглядати дискусію на шпальтах “Dziennika Poznańskiego” з приводу проекту нормалізації польсько-українських відносин краківського консервативного осередку Партії національної правиці⁷¹. У цьому контексті привертає увагу публікація Альфонса Клафковського 1938 р., написана під впливом суспільно-політичних роздумів відомого польського публіциста, “знавця українського питання” Александра Бохенського з приводу нормалізації польсько-українських відносин на західноукраїнських землях⁷². Проаналізувавши причини польсько-українських антагонізмів, А. Клафковський, вслід за А. Бохенським, визнав, що передумовою порозуміння повинно стати подолання упереджень, сформованих під впливом історичних міфів і стереотипів. Автор засудив офіційну політику “обмежувальних заходів”, пропонуючи розпочати з поновлення культурно-освітніх і частково суспільно-політичних прав українського населення (впровадження в офіційне діловодство терміна

⁶⁵ Kierski K. Problemat ruski / K. Kierski // Tamże. – 1933. – 22 października.

⁶⁶ [K.] Kolonizacja Kresów Wschodnich / [K.] // Dziennik Poznański. – 1924. – 8 kwietnia.

⁶⁷ Spółdzielczość mniejszościowa w Polsce // Tamże. – 1939. – 11 czerwca.

⁶⁸ Nechay A. Normalizacyjne kłopoty / A. Nechay // Tamże. – 1937. – 14 stycznia.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Nechay A. Nowe drogi polityki kresowej / A. Nechay // Tamże. – 18 listopada. Kłafkowski A. Druga linia okopów – “narodowy komunizm” / A. Kłafkowski // Tamże. – 4 lutego.

⁷¹ [A.Kl.] Pozytywny program polski w sprawie Ziemi Czerwieńskiej / [A.Kl.] // Tamże. – 1938. – 21 czerwca.

⁷² Bocheński A. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej / A. Bocheński, S. Łoś, W. Bączkowski. – Warszawa, 1938. – S. 5–135. Див. також: Bocheński A. Podstawy porozumienia polsko-ukraińskiego / A. Bocheński // Czas. – 1931. – 14 marca.

“українець”, відміни утравістичних законів на користь національного українського шкільництва, розширення українського представництва в самоврядних структурах та Сеймі на основі окремої української виборчої курії тощо)⁷³. Та все ж на прикладі передвоєнної великопольської публіцистики зауважимо, що перші спроби розуміння важливості українського питання для збереження Польської державності так і залишилися поодиноким явищем.

Із наближенням Другої світової війни відчуття перманентної загрози на польсько-німецькому прикордонні зростало, що відразу ж призводило до посилення політики “обмежувальних заходів” на прикордонних землях. Резюмуючи власні роздуми щодо українського питання, А. Нехай констатував відсутність реальної платформи для гармонізації польсько-українських відносин на тлі зростання антиукраїнської істерії всередині польського суспільства напередодні війни⁷⁴. А. Клафковський ж констатував зростання суспільного запиту на політику “сильної руки”⁷⁵. За рівнем категоричності й упередженості у ставленні до українського питання в передвоєнні роки великопольська консервативна публіцистика часто більше наближалася до націоналістичної ідеології, ніж нагадувала толерантну риторичу в українському питанні більшості консервативних партій міжвоєнного двадцятиліття⁷⁶.

Отже, суспільно-політична діяльність великопольських консерваторів, як і польський консервативний рух загалом, зазнали значних, іноді вирішальних, впливів основних політичних доктрин побудови міжвоєнної Польської держави: націоналістичної та федералістської. Офіційне бачення вирішення українського, як загалом і національного, питання в міжвоєнній Польщі представниками великопольського консервативного осередку залежало від політичної кон’юнктури, особливо – після 1926 р. – від входження консервативних партій до провладного табору “санації”. Упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття українське питання розглядалося в контексті польської політики безпеки, основними постулатами якої були недоторканність державних кордонів в “історичних межах” і формування польської політичної нації на засадах оновленого Ягеллонського міфу. Упродовж 1918–1939 рр. суспільно-політична думка великопольського консервативного осередку еволюціонувала від концепції “інкорпорації”, спрямованої на етнічну асиміляцію українців, до концепції федералізму, яка передбачала державну асиміляцію аж до реалізації української територіальної автономії. Представлені в межах великопольського консерватизму підходи до стабілізації польсько-українських відносин

⁷³ [A.Kl.] Pozytywny program polski...

⁷⁴ Nechay A. Normalizacyjne kłopoty...; *Ejusedem*. Krzyk o “polską mobilizację” / A. Nechay // *Dziennik Poznański*. – 1937. – 2 czerwca; *Ejusedem*. Bez polityki / A. Nechay // *Tamże*. – 1938. – 21 lipca.

⁷⁵ *Kłafkowski A.* Nie umizgi polityczne, a bezpieczeństwo powinno być podstawą polityki mniejszościowej / A. Kłafkowski // *Tamże*. – 1937. – 28 marca; *Patrzmy naszymi oczami* // *Tamże*. – 1939. – 22 stycznia.

⁷⁶ *Wrzesińska K.* Obraz mniejszości narodowych... – S. 222–224. Див. також: *Юрчук О.* Українсько-польські взаємини міжвоєнного періоду в оцінці Яна Станіслава Лося / О. Юрчук // *Історіографічні дослідження в Україні: зб. наук. праць*. – Київ, 2008. – Вип. 18. – С. 204–213.

у Польщі не вирізнялися оригінальністю, проте сам факт дискусії навколо українського питання в середовищі консервативної еліти на польських етнічних землях свідчив про його важливість та актуальність не лише для міжвоєнної Польщі, а й європейської геополітики.